

ปกิณกะ

บันทึกภูมิปัญญา : การรักษาอัมพฤกษ์ อัมพาต กรณีหมอจันทรา มงคลดี จังหวัดเชียงราย

ทรงกต เผ่าสิงห์แก้ว, กัตติกา พิงคะสัน, อรพินท์ คุรุขจันนาค*

บทนำ

หมอพื้นบ้านที่ให้การรักษาอัมพฤกษ์ อัมพาต มีอยู่ในเกือบทุกจังหวัดทั่วประเทศไทยซึ่งส่วนใหญ่ใช้การนวดด้วยมือเป็นหลัก โดยจะมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวของแต่ละบุคคล และมีชื่อเรียกแตกต่างกันไป เช่น การนวดกดเส้น การขีดเส้น การนวดจับเส้น และการนวดเอาเอ็น นอกจากนี้ยังแตกต่างกันที่การมีวิธีการอื่น ๆ ร่วมด้วย อาทิ การรับประทานยาสมุนไพร การประคบสมุนไพร การอบสมุนไพร การฟนยาสมุนไพร การใช้พิธีกรรมบำบัด เป็นต้น การบันทึกภูมิปัญญาครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่ออนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาการรักษาอัมพฤกษ์ อัมพาต ให้เป็นที่พึ่งของคนในชุมชนต่อไป

การบันทึกภูมิปัญญาการรักษาอัมพฤกษ์ อัมพาต กรณีหมอจันทรา มงคลดี เกิดขึ้นภายใต้โครงการศึกษาและสังเคราะห์ภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านในการรักษาอัมพฤกษ์ อัมพาต โดยการสืบทอดความรู้หมอพื้นบ้านและแพทย์แผนไทยรุ่นใหม่ ดำเนินการโดยสำนักงานการแพทย์พื้นบ้านไทย กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก

เลือก (ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากสำนักงานกองทุนภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย) ศึกษาด้วยวิธีการใช้เครื่องมือสัมภาษณ์เชิงลึก ณ ภูมิลำเนาเพื่อถอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาจาก หมอจันทรา มงคลดี โดยแพทย์แผนไทย โรงพยาบาลเชียงรายประชานุเคราะห์ จังหวัดเชียงราย

ประวัติหมอพื้นบ้าน

แม่หมอจันทรา มงคลดี เกิดเมื่อวันที่ 1 กรกฎาคม 2491 อายุ 67 ปี อยู่บ้านเลขที่ 267 หมู่ที่ 8 ตำบลแม่จัน อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย มีบุตร 2 คน ชาย 1 คน หญิง 1 คน ปัจจุบันประกอบอาชีพหลัก เป็นหมอพื้นบ้าน อยู่บ้านกับสามี บ้านมี 2 หลัง อยู่ในบริเวณบ้านเดียวกัน สามีทำยาสมุนไพร

รูปที่ 1 หมอจันทรา มงคลดี

โรงพยาบาลเชียงรายประชานุเคราะห์

*สำนักงานการแพทย์พื้นบ้านไทย

ผู้รับผิดชอบบทความ: orapin-kudjabnak2011@hotmail.com

และเขียนเทียนบูชา แม่หมอรักษาผู้ป่วยและฝนยาสมุนไพร ลูก 2 คน อยู่ต่างจังหวัด

เริ่มต้นติดตามบิดาไปรักษาผู้ป่วยตามบ้าน ตั้งแต่อายุ 12 ปี เรียนรู้การเป็นหมอจากบิดา เพราะบิดาเป็นหมอพื้นบ้าน เรียนรู้โดยวิธีการสังเกต ปฏิบัติ (การสับยา/การล้างยา) เริ่มเป็นหมอพื้นบ้านเมื่ออายุ 26 ปี โดยวิธีการตั้งชั้นธรรุ

ความชำนาญด้านการรักษา

ใช้วิธีการนวดเอาเอ็นในการรักษาอัมพฤกษ์ อัมพาต (คำว่า เอาเอ็น เป็นคำเมืองล้านนา) ร่วมกับการประคบสมุนไพร การต้มยาฝนสมุนไพร การเช็ดใบพลู และการใช้น้ำมันต์ คาถา นอกจากการรักษาอัมพฤกษ์ อัมพาตแล้ว แม่หมอจันทรายังนวดเอาเอ็นรักษาผู้ป่วยที่ป่วยด้วยโรคต่อมลูกหมาก ปัสสาวะเล็ด ปัสสาวะไม่ออก ผู้หญิงที่มีอาการมดลูกหย่อน และปวดประจำเดือนอีกด้วย

ภูมิปัญญาการรักษาอัมพฤกษ์ อัมพาต

การนวดเอาเอ็น เป็นการรักษามะเร็ง อัมพาต ด้วยภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านล้านนา โดยใช้นิ้วมือเป็นหลักในการนวด ประกอบกับการประคบสมุนไพร การต้มยาฝนสมุนไพร และเช็ดใบพลูพร้อมกับเป่าคาถา และพิธีกรรมที่ขาดไม่ได้ในการรักษา คือ การขึ้นชั้นธรรุ

อุปกรณ์ที่ใช้ในการรักษา

1. สมุนไพรแห้งสำหรับการประคบ ไพลน้ำ (ว่านน้ำ) ปูเลย (ไพล) หญ้าเอ็นยืด ขมิ้นชัน ใบมะขาม ใบส้มป่อย ใบเปล้าน้อย ลูกมะกรูด ใช้ส่วนละเท่ากันประมาณ 1 หยิบมือ มาผสมรวมกันแล้วห่อในผ้าแล้วนำไปนึ่ง
2. สมุนไพรที่ใช้เป็นยาฝนมี 15 ชนิด ได้แก่

ไพลน้ำ (ว่านน้ำ) จันทน์แดง จันทน์ขาว กาฝากชะอม จันทน์หางาย สุรพิษคำ ตึงเครือคำ ไพล หอยตะลະ นมผา กระตูดเรด เปลือกเพกา รากมะลิซ้อนหลวง รากมะแขว่งขาว ไม้แก่นลมพิษ โดยนำยาสมุนไพรแต่ละชนิดมาชุปน้ำอุ่นในขัน หรือฮางยาที่แช่ข้าวสาร หรือข้าวเปลือกมาฝนกับมะหินจา (ก้อนหินในลำธาร มีลักษณะผิวขรุขระเล็กน้อย) ชนิดละ 1–2 นาที่ ได้น้ำ 3 หยด ทำจนครบ จากนั้นนำมารับประทาน เหน่นน้ำครึ่งละ 1 แก้ว

วิธีการและกระบวนการในการรักษา

การอธิบายภาวะ “อัมพฤกษ์ อัมพาต”

หมอจันทรา ได้อธิบายถึงสภาวะโรคอัมพฤกษ์ อัมพาตว่าการอัมพฤกษ์/อัมพาต คือ อาการแสดงว่า ลูกไม้ได้ นั่งไม่ได้ เกิดจากสาเหตุพิษทับเส้น เส้นเลือดในสมองพาลมไปไม่ได้

การวินิจฉัยและซักถามอาการ

หมอจันทราทำการตรวจที่อุ้งเท้าซ้าย จะมีเส้นเลือดที่อุ้งเท้าชัดเจน รักษาภายใน 1 เดือน ส่วนใหญ่จะหายและจะใช้วิธีขึ้นธรรุถามพอบุเลื่อว่าผู้ป่วยจะหายหรือไม่

กระบวนการในการรักษา

1. การไหว้ครูและขึ้นชั้นธรรุ เป็นขั้นตอนแรกก่อนการรักษาอาการผู้ป่วย ดังรูปที่ 2
2. การนวดเอาเอ็น จะใช้เวลา 1 ชั่วโมง ในการบำบัดผู้ป่วย ตั้งแต่การนวดบริเวณแนวขาด้านใน จุดข้อพับเข่า แนวขาหนีบ ดังรูปที่ 3–5
3. การประคบสมุนไพรแห้ง 15 นาที เพื่อลดการเจ็บหลังการนวดและช่วยให้เลือดลมไหลเวียนดี ดังรูปที่ 6
4. การกินยาฝนสมุนไพร ครั้งละ 1 แก้ว เพื่อดับพิษและกระจายเลือดลมแก้อาการลมเข้าเส้น ดัง

รูปที่ 2 การไหว้ครูและชันชันธรรมา

รูปที่ 3 การนวดเอาเอ็นบริเวณแนวขาด้านใน

รูปที่ 7 หลังจากนั้นจะเช็ดบริเวณที่มีอาการด้วยใบพลูพร้อมกับเป่าคาถา ประมาณ 2 นาที

การประเมินผลการรักษา

ใช้วิธีการถาม - ตอบ ตัวต่อตัวระหว่างแม่หมอกับผู้ป่วย สังเกตอาการลูกนั่ง การยืน การเดิน การทำกิจวัตรประจำวัน ได้ดีขึ้นหรือไม่

การฟื้นฟูสุขภาพผู้ป่วย

แม่หมอจันทรมีการฟื้นฟูผู้ป่วยอัมพฤกษ์อัมพาต ด้วยระเบียงฝึกเดินหลังการนวด นอกจากนี้แล้วยังแนะนำให้ญาติผู้ป่วยทำระเบียงหรือราวฝึกเดินไว้ที่บ้านเพื่อให้ผู้ป่วยได้ออกกำลังกายอยู่เป็นประจำทุกวัน โดยมีญาติดูแลอย่างใกล้ชิด

ข้อปฏิบัติและข้อห้ามในการรักษา

- อย่าให้ผู้ป่วยกินอาหารแสลง อาทิ ของดอง เครื่องดื่มแอลกอฮอล์ เนื้อไก่ ปลาไหล ปลาจุก เพราะเป็นอาหารแสลงต่อโรค ทานแล้วจะมีอาการปวดอาการชามากขึ้น

- ให้รักษาความสะอาดของร่างกาย เวลาอาบน้ำเสร็จแล้วให้ทาแป้งให้ผู้ป่วย (ห้ามอาบน้ำเย็น)

- ให้ช่วยผู้ป่วยฝึกช่วยเหลือตนเอง

วัตรปฏิบัติหมอฟันบ้าน

ข้อปฏิบัติตนของแม่หมอจันทรา มงคลดี

รูปที่ 4 การนวดเอาเอ็นบริเวณจุดข้อพับเข่า

รูปที่ 5 การนวดเอาเอ็นบริเวณแนวขาหนีบ

ตลอดระยะเวลาการเป็นหมอฟันบ้านที่ต้องนับถืออย่างเคร่งครัด

1. ปฏิบัติตนด้วยการรักษาศีลห้าอย่างเคร่งครัด
2. ห้ามรับประทานอาหารบ้านที่จัดงานศพ

รูปที่ 6 การประคบสมุนไพรแห้ง

รูปที่ 7 การฝนยาสมุนไพร

3. ห้ามลอดใต้ราวผ้า
4. ไม่รับประทานเนื้อสัตว์ใหญ่ เช่น เนื้อวัว เนื้อควาย
5. เวลาหมอไปรักษาผู้ป่วย ห้ามแสดงอาการรังเกียจผู้ป่วย
6. มีการไหว้ครูประจำปี ประมาณเดือนเมษายน (13 เมษายน 2558) เตรียมอุปกรณ์สำหรับไหว้ คือ ชันธุ์ครู ต้องใช้สวยดอก 16 สวย (ดอกไม้สีขาวกับใบโกสน) หมากพลู 16 หมาก เครื่องเซ่นไหว้ คือ ไก่ เหล้า ของหวาน โดยมีขั้นตอนพิธีกรรมดังนี้ คือ สวดมนต์ไหว้พระ สวดคาถาไหว้ครู ถวายของไหว้ครู และผู้ป่วยทุกคนไม่จำเป็นต้องมาทุกปี

เนื่องจากตอนหายป่วยได้ไหว้ครูชันธุ์ครู 199 บาทไปแล้ว

การถ่ายทอดองค์ความรู้

ผู้รับการสืบทอดคือลูกทั้ง 2 คน และหลานชายอีก 1 คน และมีลูกศิษย์อีกประมาณ 30 คน นอกจากนี้แล้วยังมียังมีแพทย์แผนไทยในพื้นที่ และผู้สนใจทั่วไปที่เข้ารับการเรียนรู้จากหมอจันทราอีกเป็นจำนวนมาก

บทสรุป

แม่หมอจันทรา มงคลดี เป็นหมอพื้นบ้านที่มีภูมิปัญญาเป็นที่ยอมรับในด้านการรักษาอัมพฤกษ์ อัมพาต นวดเอาเอ็นรักษาผู้ป่วยที่ป่วยด้วยโรคต่อมลูกหมาก ปัสสาวะเล็ด ปัสสาวะไม่ออก ผู้หญิงที่มีอาการมดลูกหย่อน ปวดประจำเดือน จนเป็นที่ยอมรับทั้งในเขตจังหวัดเชียงราย และประชาชนผู้มารับบริการทั่วทุกสารทิศ จนได้รับใบประกอบวิชาชีพแพทย์แผนไทย สาขาเวชกรรมไทย โดยวิธีการประเมินจากกระทรวงสาธารณสุข และได้รับการรักษาคนไข้โดยไม่คิดค่าใช้จ่ายจะมีเฉพาะคำบูชาครู เมื่อหายแล้วก็ไม่ได้เรียกร้องค่ารักษานอกจากคนไข้จะให้เอง ภูมิปัญญาที่แม่หมอจันทรา มงคลดี ใช้ในการรักษาเป็นสิ่งที่มิมีประโยชน์ และเป็นความหวังสำหรับผู้ป่วยอัมพฤกษ์ อัมพาต และวงการแพทย์แผนไทย จึงสมควรที่จะยกย่องให้แม่หมอจันทรา มงคลดี เป็นหมอไทยที่เชี่ยวชาญและชำนาญด้านการรักษานวดเอาเอ็นเป็นอย่างยิ่ง

เอกสารอ้างอิง

1. ทรงกต เผ่าสิงห์แก้ว, กัตติกา พิงคะสัน (ผู้สัมภาษณ์). เอกสารการสัมภาษณ์การรักษาอัมพฤกษ์ อัมพาต หมอจันทรา มงคลดี จังหวัดเชียงราย: 3 – 7 พฤศจิกายน 2557; เชียงราย: (อัดสำเนา); 2557.